

H =	Վենետ. Մխիթ. Մոնղրն. Թ. 197 2.	(Սարգիսեան, Յուգակ, էջ 823—830)
I =	" " " " 198 "	(" " " 831—834)
J =	Սեբ. Ս. Նշան Վանքի " 3 "	(Գուշակեան, Յուգակ, " 7)
K =	British Museum, Codex 7	(Conybeare, Catalogue, " 9—10)
L =	" " " " 8 (	" " " 11—12)
M =	Bibliotheca M Laurenziana " 15	(Maccler, Notices եւ այլն, 1913, էջ 41)
N =	" Ambrosiana " 4 (	" " " " 1913, " 8)

Հ. Ա. ՎԵՐԴԵՆԱՆ

ՅՈՒՆԱՆԻՆ ԳՊՐՈՑԸ

ԵՒ

ՆՐԱ ԶԱՐԳԵՍՄԱՆ ԶԲՋԱՆՆԵՐԸ

ՆԵՐԱԺՈՒԹԻՒՆ

(Շարունակություն)

§ 6. Յոնաքան լեզուի ուսումնասիրությունը, որպես միջոց հայկերենի և երկերի ժամանակագրական ու խմբակցական դասակարգման: — Յայտնի է արդեն, որ յունարան եւ ոսկեդարեան երկերը լեզուական ու քերականական տեսակետից սյնաքան միմեանցից տարբեր են, որ առանց դժուարութեան զանազանում ու բաժանում են իրարից:

Այս հանգամանքը վաղուց ի վեր օգտագործուել է իրրեւ կարեւոր մի միջոց բանասիրական ու ժամանակագրական որոշ հետախուզումների ու հետեւ թիւնների համար:

Ոսկեդարեան գրաբարի մանրազնին ուսումնասիրութիւնը ցոյց է տուել, որ այդ լեզուն, լինելով ըստ էութեան նոյնը, ըստ իր ոճի ու կերպի բաժանուում է այլ եւ այլ դասերի¹: Որքան եւ առանձին գէպքերում դժուար ու վիճելի լինի այդ խմբերի ու նրանց առանձնատեսակութիւնների որոշումը, սակայն դասերի ու խմբաւորումների ընդհանուր փաստը միանգամայն հիմնուած է ու անժխտելի:

Յունական գրաբարը մինչեւ այժմ դեռ ուսումնասիրուած չէ եղել համեմատական ու նոյն մանրազնին եղանակով, ինչպէս ոսկեդարեան:

¹ Տե՛ս Հ. Ա. Այսընեան, Քնն. քեր., Հ. Թ. Թոմեան, Հատընտիր ընթերցումներ եւ ն. բնագիտական, կոթիւն վարդապետ:

րեանը: Մինչդեռ, ինչպէս կը տեսնենք, այդ ուսումնասիրութիւնը կարեւոր է ոչ միայն լեզուական, այլ եւ բանասիրական եւ մատենագրական պատմական տեսակետից:

Քննութեան առնելով յունարան հնագոյն երկերի լեզուն, քերականութիւնը եւ բովանդակութիւնը, կարելի է ոչ միայն բաժանել այդ լեզուն տարբեր խմբերի եւ պարզել նրա զարգացման ընթացքը, այլ եւ որոշել «արտաքին գրոց» առանձին խմբերի թարգմանման ժամանակաշրջանները եւ նոյն իսկ առանձին երկերի թարգմանման ժամանակագրական յաջորդականութիւնը:

Յունարան լեզուն իր բառամթերքով ու քերականական առանձնատեսակութիւններով, ինչպէս կը տեսնենք, մի եւ նոյնը չէ եղել «արտաքին գրոց» զանազան խմբերում, այլ նա կազմուել է աստիճանաբար ու յաջորդաբար, հետզհետէ կրել է զգալի փոփոխութիւններ եւ ունեցել իր զարգացման յատուկ ընթացքը:

Յունարան հնագոյն թարգմանութիւններում լեզուական խմբաւորումները շատ աւելի որոշ ու ակներեւ են, քան ոսկեդարեան գրաբարում, որովհետեւ հիմնուած են ոչ թէ «ոճի» ու կերպի, այլ, գլխաւորապէս, քերականութեան ու արուեստական բառակազմութեան բացայայտ տարբերութիւնների վրայ:

Համեմատական ուսումնասիրութեան եղանակով երեւան են գալիս միանգամայն անյայտ նոր փաստեր, որոնք հիմնովին յեղաշրջում են աւանդական հին կարծիքները յունարան թարգմանութիւնների մասին: Պարզուում է, օրինակ, որ Դաւիթ Անյաղծին վերագրուած իմաստասիրական մեկնութիւնները ոչ միայն բոլորն էլ թարգմանութիւն են յունարէնից, այլ եւ տարբեր ուղղութեան եւ տարբեր հեղինակների ու

Դաւիթ Անյաղթին ու Էլիասին վերագրուած մեկնութիւնների հեղինակները:

§ 8. Արեւմտեւ իւրաքանչիւր երկրէ, Պարսիկէն Ներքինիէն եւ Նիւի վերքերէն մեկնութիւններէ հոգեւ իւրաքանչիւրէն: — Արիստոտելի կամ Նրան ընծայուած երկերից թարգմանուած են հայերէն եւ հրատարակուած են Վենետիկում¹:

Ստորագրութիւնը (κατηγορίαι), էջ 359—408:

Բ. Յաղաց մեկնութեան (περί ἐρμηνείας), էջ 461—486:

Գ. Պատմութիւն յաղաց աշխարհի (περί κόσμου), էջ 603—628:

Դ. Յաղաց առաքինութեանց (περί ἀρετῶν καὶ κακιῶν), էջ 629—635:

Պորփիրի երկերից թարգմանուած է՝

Ե. Ներածութիւն (εἰσαγωγή), էջ 227—250, որը նորոգչական դպրոցներում կազմում էր Ὁρχανονի անհրաժեշտ ու անանջամասը, իրեն «Ներածութիւն Ստորագրութիւնսն Արիստոտելի»²:

Բացի այս բնագրերից թարգմանուած են նաեւ վերոյիշեալ երկերին վերաբերող հետեւեալ մեկնութիւնները:

Վերլուծութիւն Ներածութեան Պորփիրի Դաւիթ փիլիսոփայի Ներգինացւոյ (Վենետիկ 1833, էջ 251—356):

Այս թարգմանութեան յունարէն բնագիրը պահպանուել է եւ հրատարակուած է տեւս Davidis Prolegomena et in Porphyrii Isagogen commentarium, edidit Adolfus Busse, Berlin 1904, էջ 80—219. յունարէն վերնագիրն է նրա՝ Προλεγόμενα σὺν θεῷ τῆς Πορφυρίου εἰσαγωγῆς ἀπὸ φωνῆς Δαβὶδ τοῦ Θεοφιλεστάτου καὶ Θεόφρονος φιλοσόφου³:

Բ. Ստորագրութիւնը Արիստոտէլի թարգմանեալ եւ մեկնեալ ի Դաւիթ, Վենետիկ 1833, էջ 409—458, յունարէն բնագիրը գտնուած չէ:

¹ Կորին վարդապետի, Մամբրէի վերծանողի եւ Դաւիթ Անյաղթի մատենագրութիւնը, Վենետիկ 1833:

² Վերոյիշեալ հինգ երկերի հայերէն թարգմանութիւնները Գր. Կոնիքիւրը համեմատել է յունարէն բնագրերի հետ: Բացի այդ նա Ստորագրութեանց եւ Յաղաց մեկնութեան հայերէն բնագրերը նորից հրատարակել է 8 ձեռագրերի համեմատութեամբ, տեւս Aneecdota Oxoniensia, Oxford 1892:

³ Էջ 80—94, իսկ էջ 95—218 ունի վերնագիր՝ Σχόλια σὺν θεῷ εἰς τὴν εἰσαγωγὴν Πορφυρίου ἀπὸ φωνῆς Δαβὶδ τοῦ Θεοφιλεστάτου καὶ Θεόφρονος φιλοσόφου.

Գ. Պերիարմենիաս Արիստոտէլի թարգմանեալ եւ մեկնեալ ի Դաւիթ, Վենետիկ 1833, էջ 487—553, յունարէն բնագիրը գտնուած չէ:

Դ. Դաւիթ Անյաղթ փիլիսոփայի մեկնութիւն չորեքտասան գլխոց Արիստոտէլի ի Վերլուծական, անդ էջ 557—598, յունարէն բնագիրը գտնուած չէ:

Ե. Մեկնութիւն Ստորագրութեանց Արիստոտէլի ընծայեալ Էլիասի իմաստասիրի, Ս. Պետերբուրգ 1911, էջ 1—137:

Այս թարգմանութեան յունարէն բնագիրը պահպանուել է եւ հրատարակուած է տեւս Eliae in Porphyrii Isagogen et Aristotelis categorias commentaria, edidit A. Busse, Berolini 1900, էջ 107—255. յունարէն վերնագիրն է՝ Ἐξήγησις σὺν θεῷ τῶν δέκα κατηγοριῶν τῆς φιλοσοφίας ἀπὸ φωνῆς Δαβὶδ τοῦ Θεοφιλεστάτου φιλοσόφου: Եւնարէն բոլոր ձեռագրերում Ստորագրութեանց այս մեկնութիւնը վերագրուած է Դաւիթ փիլիսոփային: Սակայն յունարէն բնագրի հրատարակիչն Ադոլֆ Բուսսէն, հիմնուելով որոշ փաստական տուեալների ու դիտողութիւնների վրայ, հաւանական է համարել, որ այս մեկնութեան հեղինակը ընդ թէ Դաւիթն է, այլ նրա ուսուցիչ Էլիասը:

Զ. Հաստուած ինչ մեկնութեան Ստորագրութեանցն Արիստոտէլի, տեւս Էլիասի Ստորագրութեանց մեկնութեան իմ հրատարակութեան վերջում, Ս. Պետերբուրգ 1911, էջ 140—149. յունարէն բնագիրը գտնուած չէ:

Բացի վերոյիշեալ վեց մեկնութիւններից թարգմանուած է նաեւ՝

Ե. Դաւիթ փիլիսոփայի Προλεγόμενα τῆς φιλοσοφίας երկը, որի հայերէն վերնագիրն է ըստ Վենետիկի հրատարակութեան (1833, էջ 120—216)՝ «Դաւիթ եռամեծի եւ աղյաղթ փիլիսոփայի ընդդէմ առարկութեանցն չորից Պիտագորի իմաստակի եւ սահմանի եւ տրամատութիւնը իմաստասիրութեան», Հնագոյն հայ ձեռագիրների վերնագիրը մօտաւորապէս համապատասխան է յունարէնին՝ «Դաւիթ փիլիսոփայի Ներգինացւոյ» յառաջարանք սահմանաց իմաստասիրութեան¹:

Սոյն թարգմանութեան յունարէն բնագիրը հրատարակուած է տեւս Davidis Prolegomena et in Porphyrii Isagogen commentarium, edidit Adolfus Busse, Berlin 1904, էջ 1—79: յունարէն վերնագիրն է՝ Τὰ προ-

¹ Տեւս Էլիմեդիսի մատենագրանի Թ. 1889 եւ 1890 ձեռագրերը (= Կարին. Ցուցակ, Թ. 1847 եւ 1848):

